

เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา”

มจร.วิทยาเขตพะเยา

.....

๒.๓ องค์ประกอบของธรรมราชา

องค์ประกอบของธรรมราชานั้นมี ๒ ด้าน คือ ๑) ด้านธรรมราชาที่ใช้เรียกพระนามของพระเจ้าจักรพรรดิหรือธรรมราชาแห่งโลกียะและ ๒) ด้านธรรมราชาที่ใช้เรียกพระนามของพระพุทธเจ้า หรือธรรมราชาแห่งโลกุตตระ รายละเอียด ดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ องค์ประกอบแห่งธรรมราชาแห่งโลกียะ(พระเจ้าจักรพรรดิ)

องค์ประกอบของธรรมราชา แห่งโลกียะ ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่าทัพนเนมิ ผู้ทรงธรรม ครองราชย์โดยธรรม ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้งสี่เป็นขอบเขต ทรงได้รับชัยชนะ มีราชอาณาจักรมั่นคง สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ ได้แก่ (๑) จักรแก้ว (๒) ช้างแก้ว (๓) ม้าแก้ว (๔) มณีแก้ว (๕) นางแก้ว (๖) คหบดีแก้ว (๗) ปริณายกแก้ว มีพระราชโอรสมากกว่า ๑,๐๐๐ องค์ ซึ่งล้วนแก่กล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีร

กษัตริย์ สามารถย่ำยีราชศัตรูได้ พระองค์ทรงชนะโดยธรรม ไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศัสตรา ครอบครองแผ่นดินนี้มีสาครเป็นขอบเขต¹

แก้วหรือรัตนะทั้ง ๗² จึงมีรายละเอียด ดังนี้

๑. **จักรแก้ว(จกฺกตรฺตฺตน)** เกิดขึ้นเพื่อผู้ที่จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ กล่าวคือในวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ พระองค์ทรงรักษาศีลอุโบสถ ชำระจิตให้สะอาดแล้วทรงทำสมาธิ จักรแก้วก็บังเกิดขึ้น ส่องแสงสว่างไสว แล้วพาพระเจ้าจักรพรรดิพร้อมเหล่าเสนาบดีลอยไปยังประเทศต่างๆ ในทวีปทั้ง ๔ ประเทศต่างๆ ก็ยอมสวามิภักดิ์ ไม่มีการสู้รบกัน เมื่อจะถวายเครื่องบรรณาการพระเจ้าจักรพรรดิก็ไม่ยอมรับแต่พระราชทานโอวาสีล ๕ ให้ แสดงให้เห็นถึงจักรคืออำนาจ แต่ทรงใช้อำนาจคือธรรม

๒. **ช้างแก้ว(หตุถึรฺตฺตน)** คือช้างแก้วของพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นพญาช้าง มีชื่อว่า อุโบสถ สีขาวเผือก สง่างาม มีฤทธิ์เดชสามารถเหาะได้ คล่องแคล่วว่องไว ฝึกหัดได้เอง สามารถพาพระเจ้าจักรพรรดิไปรอบชมพูทวีป จรดขอบมหาสมุทร ได้ตั้งแต่เช้ารุ่ง และกลับมาทันเวลาเสวยพระกระยาหารเช้า แสดงให้เห็นถึงพระราชพาหนะหรือกองทัพที่ยิ่งใหญ่ของพระเจ้าจักรพรรดินั้นเกรียงไกรแต่ก็ทรงใช้กองทัพนั้นเพื่อตรวจดูป้องกันคุ้มครองให้กับพลเมืองเท่านั้น

๓. **ม้าแก้ว (อสุสรฺตฺตน)** คือม้าแก้วของพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นพญาม้า มีชื่อว่า วลาหกะ เป็นอัครราชผู้สง่างาม ขนงาม มีหางเป็นพวง ตรงปลายคล้ายดอกบัวตูม มีฤทธิ์เดชเหาะเหินเดินบนอากาศได้ คล่องแคล่วว่องไว ฝึกหัดได้เอง สามารถพาพระเจ้าจักรพรรดิไปรอบชมพูทวีป จรดขอบมหาสมุทร ได้ตั้งแต่

---

¹ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๑/๖๐.

² ทวี ผลสมภพ, **ปัญหาปรัชญาในการเมืองของโลกตะวันออก**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔), หน้า ๗๒-๗๓.

เข้ารุ่ง และกลับมาทันเวลาเสวยพระกระยาหารเช้าแสดงถึงพระราชพาหนะหรือกองทัพของพระเจ้าจักรพรรดิ นั้น มีขีดความสามารถสูง และมีเครือข่ายทั่วราชอาณาจักร

๔. **มณีแก้ว (มณีรัตน)** คือมณีแก้วของพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นแก้วมณีเปล่งแสงสุกสกาว ใสแวววาวยิ่งกว่าเพชร เปล่งรังสีแสงสว่างไสวโดยรอบถึง ๑ โยชน์ คอยบันดาลความอุดมสมบูรณ์ทุกอย่างให้บังเกิดขึ้น ดึงดูดสมบัติทั้งหลายมาให้ สามารถเลี้ยงคนได้ทั้งหมดทั่วปีโดยไม่ต้องทำมาหากิน เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงทดลองแก้วมณีกับกองทัพ โดยติดแก้วมณีไว้บนยอดธงนำทัพ แก้วมณีก็เปล่งแสงสว่างไสว ทำให้กองทัพเดินทางได้สะดวกสบาย เหมือนเดินทัพในเวลากลางวันแสดงถึงอาวุธยุทธโศปกรณ์ทางทหารของพระเจ้าจักรพรรดินั้น มีแสนยานุภาพที่ทันสมัยล้ำยุคมาก

๕. **นางแก้ว (อิตรรัตน)** คือนางแก้วของพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นหญิงที่มีบุญญาธิการ รูปร่างน่าดูชม ผิวพรรณเปล่งปลั่งผ่องใส สวยงามกว่ามนุษย์ทั่วไป พุดจาไพเราะ ไม่โกหก มีกลิ่นดอกหอมพุ่งออกจากปาก มีกลิ่นจันทร์หอมพุ่งรอบกาย นางแก้วเป็นผู้คอยปรนนิบัติพระเจ้าจักรพรรดิอย่างไม่ขาดสาย ดั้นก่อนนอนที่หลังพระเจ้าจักรพรรดิ คอยฟังรับสั่งของพระเจ้าจักรพรรดิ ประพฤติชอบต่อพระเจ้าจักรพรรดิเสมอ แสดงถึงสตรีผู้เพียบพร้อมที่คอยให้คำปรึกษาและเป็นกำลังใจให้พระเจ้าจักรพรรดิอย่างยิ่ง

๖. **ขุนคลังแก้ว (ลหปติรัตน)** คือคฤหบดีแก้ว หรือขุนคลังแก้ว สามารถนำทรัพย์สินมาให้แก่พระเจ้าจักรพรรดิได้ ขุมทรัพย์อยู่ที่ไหน ขุนคลังแก้วเห็นหมด แสดงถึงพระเจ้าจักรพรรดิทรงมีขุนนางที่เก่งและมีความสามารถสูง ไว้ดูแลบริหารจัดการพระราชทรัพย์

๗. **ขุนพลแก้ว (ปริณายกรัตน)** คือปริณายกแก้ว หรือขุนพลแก้ว คือพระราชโอรสองค์โตของพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นขุนศึกคู่ใจ เป็นบัณฑิตนักปราชญ์ มีความฉลาดเฉลียว รู้สิ่งใดควรไม่ควร คอยให้คำแนะนำปรึกษาแก่พระเจ้าจักรพรรดิอยู่เสมอ แสดงถึงข้าราชการและบุคลากรในตำแหน่งต่าง ๆ ส่วนแล้วถึงพร้อมด้วยวิชา(ความรู้)และจรณะ(ความประพฤติ)

สอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่ได้ให้ทัศนะเรื่องนี้ไว้ว่า การปรากฏของพระเจ้าจักรพรรดิทำให้รัตนะ ๗ อย่างที่เป็นบุคคลและวัตถุปรากฏ แต่การปรากฏของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำให้รัตนะแห่งการพัฒนาจิตใจและปัญญาคือโพชฌงค์ ๗ ปรากฏ³

นั่นก็หมายความว่ารัตนะ ๗ ประการ ปรากฏขึ้นเป็นบุคคลหรือเป็นวัตถุไป เพื่อโลกียะแก่พระเจ้าจักรพรรดิ ส่วนรัตนะ ๗ ประการ ปรากฏการณ์ทางจิตวิญญาณ เพื่อพัฒนาปัญญาอันเป็นโลกุตระซึ่งเป็นนามธรรมปรากฏแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๒.๓.๒ องค์ประกอบแห่งธรรมราชาแห่งโลกุตระ(พระสัมมาสัมพุทธเจ้า)

เมื่อเปรียบเทียบรัตนะแห่งพระเจ้าจักรพรรดิกับรัตนะแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะเห็นได้ว่าธรรม ๗ ประการนี้ เป็นดวงแก้ว จึงเรียกว่า รัตนสัมโพชฌงค์แก้ว ๗ ประการ คือ จักรแก้ว ๑ ช้างแก้ว ๑ ม้าแก้ว ๑ มณีแก้ว ๑ นางแก้ว ๑ ขุนคลังแก้ว ๑ ขุนพลแก้ว ๑ เกิดขึ้นเป็นคู่บารมีของพระเจ้าจักรพรรดิฉันใด แก้ว ๗ ประการ คือ สติแก้ว ๑ ธรรมวิจยะแก้ว ๑ วิริยะแก้ว ๑ ปิฎิแก้ว ๑ ปัสสัทธิแก้ว ๑ สมานิแก้ว ๑ อุเบกขาแก้ว ๑ ก็เป็นคู่บารมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ฉะนั้น พระเจ้าจักรพรรดิทรงใช้แก้ว ๗ ประการ เป็นเครื่องรักษาพระองค์และอำนวยความสะดวกแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ฉันใด พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงใช้ รัตนสัมโพชฌงค์ ๗ ประการนี้ เป็นเครื่องรักษาพระองค์ และอำนวยความสะดวกแก่เวไนยสัตว์ฉันนั้น⁴

---

³ อ่างแล้ว, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเศียรสี่สิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย, หน้า ๗๕.

⁴ คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ธรรมวิภาค ฉบับมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

คำว่า “โพชฌงค์” มีความหมายว่า เพราะเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ ฉะนั้นจึงเรียกหมวดธรรมข้อนี้ว่า โพชฌงค์ ๗ ประการ มีรายละเอียด ดังนี้⁵

๑. สติ (สติระตุน) ความระลึกได้ หมายถึง ความสามารถทวนระลึกนึกถึง หรือกุ่มจิตไว้กับสิ่งที่จะพึงเกี่ยวข้องหรือต้องใช้ต้องทำในเวลานั้น ในโพชฌงค์นี้ สติมีความหมายคลุมตั้งแต่การมีสติกำกับตัว ใจอยู่กับสิ่งที่กำลังกำหนดพิจารณาเฉพาะหน้า จนถึงการทวนระลึกรวบรวมเอาธรรมที่ได้สดับเล่าเรียนแล้ว หรือสิ่งที่จะพึงเกี่ยวข้องต้องใช้ต้องทำ มานำเสนอต่อปัญญาที่ตรวจตรง พิจารณาแสดงให้เห็นถึงกำลังแห่งสติปัญญาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่พิจารณาอยู่ในปัจจุบันขณะ

๒. ธรรมวิจย (ธมฺมวิจยระตุน) ความเพินธรรม หมายถึง การใช้ปัญญาสอบสวนพิจารณาสิ่งที่สติกำหนดไว้ หรือธรรมที่สติระลึกรวมนำเสนอขึ้น ตามสภาวะ เช่น ไตร่ตรงให้เข้าใจความหมาย จับสาระของสิ่งที่พิจารณานั้นได้ ตรวจตราเลือกเฟ้นเอาธรรมหรือสิ่งที่เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ หรือสิ่งที่ใช้ได้เหมาะสมที่สุดในกรณีนั้น ๆ หรือมองเห็นอาการที่สิ่งที่พิจารณานั้นเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เข้าใจตามสภาวะที่เป็นไตรลักษณ์ ตลอดจนปัญญาที่มองเห็นอริยสัจจ์แสดงให้เห็นถึงการวินิจฉัยสังการในธรรมนั้น ๆ อย่างทะลุปรุโปร่ง ชัดเจนยิ่ง

๓. วิริยะ (วิริยระตุน) ความเพียร หมายถึงความแกล้วกล้า เข้มแข็ง กระตือรือร้นในธรรมหรือสิ่งที่ปัญญาเพินได้ อาจหาญในความดี มีกำลังใจ สู้กิจ บากบั่น รุดไปข้างหน้า ยกจิตไว้ได้ ไม่ให้หุดหู่ ถดถอยหรือท้อแท้ แสดงให้เห็นถึงความเพียรพยายามที่ทรงพลังในการใช้ขับเคลื่อนกิจการน้อยใหญ่ให้เป็น ไปอย่างดียิ่ง

---

⁵ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘๘๐.

๔. **ปีติ (ปีติรัตน)** ความอิมใจ หมายถึงความเอิบอิม ปลายปลื้ม ปรีชเปรม คิมค้ำ ซาบซึ้ง แซ่มซิ่น ซาบซ่าน ฟุใจ แสดงให้เห็นถึงพระราชหฤทัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเบิกบานเปรียมลันไปด้วยบรมสุขที่เกิดจากความปีติ

๕. **ปัสสัทธิ (ปัสสัทธิรัตน)** ความสงบกายใจ หมายถึง ความผ่อนคลายกายใจ สงบระงับ เรียบเย็น ไม่เครียด ไม่กระสับกระส่าย เบาสบาย แสดงให้เห็นถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่มีความระแวงสงสัย ไม่มีความลังเล แต่ทว่าทรงปล่อยวางทั้งในส่วนในอดีต ปัจจุบันและอนาคต ได้อย่างแท้จริง

๖. **สมาธิ (สมาธิรัตน)** ความมีใจตั้งมั่น หมายถึง ความมีอารมณ์หนึ่งเดียว จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด ทรงตัว สม่่าเสมอ เดินเรียบ อยู่กับกิจ ไม่วอกแวก ไม่ส่าย ไม่ฟุ้งซ่าน แสดงให้เห็นถึงพลังแห่งสมาธิที่ส่งผลให้พระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ ที่พระองค์ทรงกระทำเป็นไปในทิศทางแห่งความดีงาม

๗. **อุเบกขา (อุเบกขารัตน)** ความวางที่เฉยดู หมายถึง ความมีใจเป็นกลาง สามารถวางท่าที่เฉยเรียบ นิ่งดูไป ในเมื่อจิตแน่วแน่อยู่กับงานแล้ว และสิ่งต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยดีตามแนวทางที่จัดวางไว้หรือที่มันควรจะเป็น ไม่สอดแ่ไม่แทรกแซง แสดงให้เห็นถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงวางท่าที่ต่อสถานการณ์นั้น ๆ ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมยิ่ง

นอกจากนี้แล้ว พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ยังชี้ให้เห็นถึงความสอดคล้องอันส่งผลต่อเนื้อหาของโพชฌงค์ทั้งหมด ให้เป็น ๗ ขั้นตอน ดังนี้

๑. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงยกเอาธรรมที่ได้สดับ หรือสิ่งที่ได้เล่าเรียนนั้น ขึ้นมานึกทบทวน หวนระลึก จับเอามานึกคิด เป็นอันได้เจริญสติสัมโพชฌงค์

๒. เมื่อมีสติระลึกรู้จักคิดอยู่อย่างนั้น ก็ใช้ปัญญาเลือกเฟ้น ไตร่ตรอง สอบสวนพิจารณาไปด้วย เป็นอันได้เจริญธรรมวิชัยสัมโพชฌงค์

๓. เมื่อใช้ปัญญาเลือกเฟ้น ไตร่ตรอง สอบสวนพิจารณา ก็เป็นอันได้ใช้ความเพียร ยิ่งเลือกเฟ้นเห็นความเข้าใจ ได้สาระสืบหน้าไป ก็ยังมีกำลังใจ กระตือรือร้นแข็งขัน เพียรพยายาม ไม่ย่อมนย่อ เป็นอันได้เจริญวิริยสัมโพชฌงค์

๔. พร้อมกับที่ระดมความเพียร เอาจริงเอาจัง มีกำลังใจเข้มแข็งรุดหน้า ก็เกิดปีติที่เป็นนิรามิส เป็นอันได้เจริญปีติสัมโพชฌงค์

๕. เมื่อใจปีติ ทั้งกายทั้งใจย่อมผ่อนคลายสงบ เกิดกายปีติสัทธา และจิตปีติสัทธา เป็นอันได้เจริญปีติสัทธาสัมโพชฌงค์

๖. เมื่อกายผ่อนคลายลง มีความสุข จิตย่อมตั้งมั่น(เป็นสมาธิ) เป็นอันได้เจริญสมาธิสัมโพชฌงค์

๗. เมื่อจิตตั้งมั่นอยู่กับงานของมัน หรือทำกิจของมันได้ดีแล้ว ใจก็เรียบเข้าที่ เพียงแต่วางที่เฉยๆ ไปหรือนิ่งๆ ไปให้ดี เมื่อปฏิบัติเช่นนี้ ก็เป็นอันได้เจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์^๖

กล่าวโดยสรุป องค์ประกอบของพระธรรมราชา มี ๗ ประการ ซึ่งอาจหมายถึงบุคคลหรือวัตถุที่ปรากฏเฉพาะพระเจ้าจักรพรรดิ ส่งผลให้พระองค์ทรงปราบปรามให้อาณาจักรต่าง ๆ อยู่ในพระราชอำนาจโดยธรรม แต่รัตนทั้ง ๗ ประการที่ปรากฏแก่พระธรรมราชาที่เป็นพระพุทธเจ้านั้น ได้แก่โพชฌงค์ ๗ ประการที่ส่งผลให้พระองค์ทรงใช้ปราบกิลเลสโดยพัฒนาจิตวิญญาณของพระองค์ นอกจากนี้ยังได้เผยแผ่กลวิธีดังกล่าวให้กับประชาชนทั่วไปอีกด้วย

---

^๖ อ่างแล้ว, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๘๘๓ - ๘๘๔.